

SMÅLOMMENS FÖREKOMST I LINDESBERGS KOMMUN

Mats Andersson

Som så många andra har jag alltid fascinerats av lommar. Deras säregna utseende och läten och deras uppträdande i vattnet gör att jag tycker det vilar något av mystik över denna grupp av fåglar. Att få se lommen dyka och röra sig i vattnet, eller få se på när den ljudlöst sjunker ner i vattnet och då bara lämna en svag krusning på ytan, är för mig en naturupplevelse utöver det vanliga. Man konstaterar att djuret är i sin rätta miljö och behärskar sitt element till absolut fulländning.

Av de fyra arterna lommar som finns på jorden har vi förmånen att i vår närhet hysa två, storlom och smålom. Av dessa är väl storlommen mest känd och den är ju dessutom vanligare än smålommen. På långt håll kan det ibland vara svårt att skilja de båda arterna åt, men där stannar nog likheten dem emellan, för deras uppträdande och vanor är ganska olika.

Sedan 1980 har jag årligen besökt ett antal smålomslokaler för att bli se hur häckningarna har lyckats och i denna artikel ska jag försöka, på grundval av det materialet, redovisa smålommens förekomst mm i Lindesbergs kommun.

Utbredning i Sverige

I Sverige häckar smålommen dels sällsynt i mossölar, mindre skogsjöar och tjärnar i Småland, Västergötland och Östergötland, dels sparsamt till sällsynt i mossölar, små skogsjöar och mindre fjällsjöar i norra och mellersta Sverige söderut till Dalsland, norra Västergötland, Närke, Västmanland och Gästrikland (SOF 1978).

På flera håll i landet rapporteras om nedgång i antalet smålomspar, men mycket litet är känt om populationsstorlek och en eventuell minskning. Klart är i alla fall att smålommen var vanligare förr och Sven Nilsson skriver i sin "Skandinavisk Fauna" från 1856 : "...Denna lom är ännu mer allmän än den förra (storlom), i synnerhet i de norra trakterna af halfön, och som det synes, mest i kustbygderna.....Äfven träffas han och kläcker ned i Småland, t ex vid sjön Bolmen. Vid Götheborg är han mycket allmän och häckar vid alla sjöar och vatten i trakten....."

Antal par och utbredning i Lindsbergs kommun

Smålomman har numera i Sverige en tydligt västlig och nordlig utbredning och denna utbredningsgräns skär faktiskt genom Lindsbergs kommun. I samband med Frövi fågelklubbs sjöinventering, som startade i år (1987), besökte jag nästan alla tidigare kända smålomslokaler i kommunen. Dessutom upptäcktes några, tidigare inte kända, smålomslokaler där häckning eller häckningsförsök kunde konstateras. Totalt för 1987 så fanns 13 par smålom i lokaler där häckning skedd eller sannolikt ägde rum. Dock kunde bara sex häckningar konstateras, där ungar sågs. Detta berodde på att alla häckningar inte kunde följas upp med återbesök i rätt tidpunkt. På grundval av detta och tidigare års material och med tanke på att inte samtliga i kommunen tänkbara smålomslokaler besöktes i år, uppekatar jag populationen till 12-16, årligen häckande, par i Lindsbergs kommun.

Smålomens utbredning i kommunen framgår av kartan på fig 1. Inom området finns vissa koncentrationer där flera par häckar, dock inte i samma lokal.

Häckningstjárnarnas storlek och utseende

I Lindsbergs kommun häckar smålommen uteslutande i mindre skogstjárnar och små skogsjöar. I samtliga häckningslokaler ligger boplatsen antingen på en ö i tjärnen eller sjön eller i strandkanten, som då utgörs av gungfly, där lämplig botuva finns. Det är viktigt för lommen att kunna lyfta och landa utan att hinder i form av t ex träd finns i vägen. Detta faktum har gjort att en kalavverkning av skog ända ner till tjárnens ens sida inte tycks ha missgynnast arten. Så gott som samtliga smålomslokaler i kommunen har ett utseende där någon eller några sidor i närheten av tjärnen är avverksade och övriga är intakta. Några av häckningslokalerna liknar därmed en mosse eller myr med göl, en biotop som är mycket vanlig för häckande smålomsar i norra Sverige.

Av 14 lokaler i kommunen där smålom uppträtt under åren 1980-1987, är 42% eller 6 stycken mindre än 2 ha, övriga än 5 ha är 3 stycken.

Se tabell 1.

Från Ödres Älvsjörapporterna, från totalt 28 lokaler, att 75% av häckningarna ägde rum i tjärnar mindre 2 ha (Arvidsson 1981). Från Sunne kommun i Västmanland finns rapport från 37 lokaler där 51% var mindre än 2 ha (Sjökvist 1986).

Den minsta häckningslokalen i Lindsbergs kommun är på 0,5 ha och den största på hela 27,5 ha. I sistnämnda lokalen har smålomsarna svårare än i de övriga att lyckas med häckningen, troligen beroende på störningen från fritidsfiskare med båt. Viktigt för smålommen är att tjärnen ligger ostört så att störning undviks under den känsliga äggtiden, då risken annars är störst att häckningen spoliaras.

Tabell 1. Häckningstjárnarnas storlek där häckning eller trolig häckning ägt rum under åren 1980-1987.

Storlek (ha).				
	0,5-1,0	1,1-2,0	2,1-5,0	> 5,0
Antal	2	4	5	3

Beskrivning av fiskesjöarna

Eftersom häckningstjárnar ofta är fisktomma flyger lommarna och provianterar i närbelägna större sjöar. Inom häckningsområdet i Lindsbergs kommun brukar fiskande smålomsar ses i Råsvalen, Grånssjön, Damsjön vid Nyberget, Usken och Stora Klotensjön. Gemensamt för de sjöarna är att samtliga hyser siklöja, en fiskart som tycks vara något av favoritföda för smålom. I hela Lindsbergs kommun finns siklöjan endast i sju sjöar (Dahlqvist 1982) och samtliga ligger inom smålommens utbredningsområde i kommunen (se fig 1.). Råsvalen är den sjö som hyser den ojämförligt största stammen av siklöja och förekomsten har klassats som riklig (Dahlqvist 1982). I Råsvalen är det inte ovanligt att under häckningstid se 5-10 smålomsar samtidigt fiska och sjön är den viktigaste och värdefullaste fiskesjön i området. Det är även troligt att ett icke häckande bestånd av smålomsar uppehåller sig i sjön.



Teckning :
Hasse Jansson

Häckningsdata

Den sista veckan i april brukar de första smålommarna anlända till häckningsområdet och ses då i Råsvälens norra isfria del. Så fort häckningslokalerna blir isfria är de på plats och samma boplatser används i regel år från år. Äggläggningen brukar sedan ske tredje veckan i maj och första ungarerna ses ungefär en månad senare, 18-21 juni.

De par som misslyckas med häckningen kan lägga om och kläckningen förskjuts då i regel maximalt 14 dagar. En eller två ungar är det vanligaste häckningsresultatet, undantaget är ett par som 1986 fick fram tre flygga ungar vilket är mindre vanligt. Varje år misslyckas dock enstaka par helt med häckningen. Se tabell 2.

Tabell 2. Smålommens häckningsframgång i Lindesbergs kommun 1986-1987.

	Antal ungar i kullen			Antal häckningar	Antal flygga ungar	Produktion
	0	1	2			
1986	1	2	1	1	5	7
1987	4	4	2	0	10	8
Totalt	5	6	3	1	15	15
						1,00

Spalet

Under den tid lommarna vistas i häckningstjärnen kan man få uppleva det märkliga och högljudda spelet. Hos det häckande paret förekommer spelbetende de tio dagarna mellan ankomsten och äggläggningen, samt inför omläggningar. I detta spel ingår flera moment som upprepas vid varje tillfälle, dock alltid föregånget av ett speciellt utgångsläge då lommarna ligger djupt i vattnet med stela, snett uppströckta hal-sar (se Bylin 1971). Senare under häckningstiden kan flera fåglar uppträda samtidigt med spelbetende i häckningstjärnen, jag har några gånger iakttagit fem lommar. Vid några tillfällen har honan, som häckade i tjärnen, legat vid sidan om och passivt sett på de övrigas vilda lek. Detta spel består bl a av dykningar och kraftiga plask, då och då spränger lommarna på vattnet i bredd och med stel och rak hållning. De dyker och jagar varandra, de flyger lågt över vattenytan i vild jakt. Hela tiden ljuder skrilen och ropen och de vilda låtena ekar över träkten.

Fig. 1. Smålommens utbredning i Lindesbergs kommun 1980-1987.

Inom det streckade området uppträder smålommen under häckningstid i häckningslokaler och fiske-sjöar.

Sjöar med förekomst av siklöja i Lindesbergs kommun:

1. Stora Klotensjön - ordinär förekomst
2. Ölsjön - sparsam förekomst
3. Råsvälen - riklig förekomst
4. Dammsjön - ordinär förekomst
5. Gränssjön - sparsam förekomst
6. Usken - ordinär förekomst
7. Påsjön* - ordinär förekomst

De viktigaste fiskesjöarna är i tur och ordning:

- Råsvälen
- Stora Klotensjön
- Usken



* Största delen ligger i Nora kn(Li:152 ha, No:1094 ha).

Smålommens framtid

Samtliga häckningstjärnar ligger i område med försurat vatten. Däremot är fiskesjöarna skonade och kan erbjuda goda näringsbetingelser. Usken ligger på kalkberggrund. Även Råsvälen är kalkgynnad då ett kalkstråk går under sjön. Övriga fiskesjöar är kalkade.

Det verkar som att kombinationen av lämpliga häckningstjärnar och deras avstånd till goda fiskesjöar, främst Råsvälen, är det som har bestämt smålommens utbredning i kommunen. Antalet par är troligen nu nära det optimala, eftersom nästan alla lämpliga lokaler för smålom inom maximala avståndet från fiskesjöarna är besatta. Smålommen flyger knappast längre än 10 km för att proviantera.

Tidigare har troligen häckningar skett längre österut och namn på småtjärnar som "Lomtjärnen" tyder på att här har kanske smålommars tidigare funnits. Dessa tjärnar har numera ofta växt igen troligen pga genomförda dikningar. Dikning och störning under häckningstiden är ett stort hot, skulle även fiskesjöarna drabbas av negativ påverkan på fiskfaunan, vore smålomspopulationen i vår kommun snabbt utslagen.

Vad beträffar störning så är smålommen känslig vid häckningslokaler. Uppträder man för närgånget under ruvningstiden lämnar de flesta lommar häckningsplatsen och risken är stor för predation på äggen från t ex korp. I fiskesjöarna är smålommarna däremot mer toleranta mot människor och det är här man helst bör studera eller fotografera fåglarna. Visserligen kan vissa par vara mindre skygga och tillåter att man närmar sig dem, men stor försiktighet bör ändå iaktas vid smålommarnas häckningslokaler.

I nuläget ser det ändå bra ut för våra smålommars och unproduktionen måste anses vara fullt tillfredställande med tanke på att arten inte ska minska i antal. Dessutom finns flera lämpliga häckningstjärnar på lagom avstånd från en ypperlig fiskesjö, nämligen Råsvälen, detta gör att man kan hoppas på en framtid för arten i Lindesbergs kommun.

Referenser

- Arvidsson, B. 1981. Smålommen i Södra Älvsborg. Gavia 7: 41-45.
 Bylin, K. 1971. Läten och spel hos smålommen. VF 30: 79-83.
 Dahlquist, K. 1982. Fiskeplanering Lindesbergs kommun. Fiskenämden ÖL.
 Nilsson, S. 1858. Skandinavisk Fauna. Föglarna. Lund.
 Schützer, J. 1986. Smålommen i Sunne kommun. Värmlandsornitologen 14:51-56
 Sveriges Ornitologiska Förening (SOF) 1978. Sveriges fåglar. Stockholm.